

УДК 911.3

Олійник Я.Б., Голуб Г.С.

**УРБАНІЗАЦІЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА
СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ З ПОГЛЯДУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
НАСЕЛЕННЯ**

В статті обґрунтовано процеси життєдіяльності населення Волинської області на прикладі урбанізованості, як основного з показників якості життя. Зроблено історичний аналіз формування міського населення, та дано оцінку сучасним процесам урбанізації в області. Виділено міський спосіб життя, як особливий тип життєдіяльності населення і умов комфортної життєдіяльності людини.

Розглянуто та проаналізовано показники побутової оснащеності населення Волинської області зручностями.

Ключові слова: урбанізація, життєдіяльність населення, міський спосіб життя, житлово-комунальне господарство.

В статье обоснованы процессы жизнедеятельности населения Волынской области на примере урбанизированности, как основного из показателей качества жизни.

Сделано сторический анализ формирования городского населения, и дана оценка современным процессам урбанизации в области. Выделено городской образ жизни, как особый тип жизнедеятельности населения и условий комфортной жизнедеятельности человека. Рассмотрены и проанализированы показатели бытовой оснащённости населения Волынской области удобствами.

Ключевые слова: урбанизация, жизнедеятельность населения, городской образ жизни, жилищно-коммунальное хозяйство.

The article based on the process of the population of Volyn region – urbanization is the example, as the main indicator of quality of life. Made a historical analysis of the formation of the urban population, and this assessment of modern processes of urbanization in the region. Highlighted urban lifestyle, as a special type of the population and the conditions of human comfort. Reviewed and analyzed the performance of household equipment of the population of Volyn region amenities.

Keywords: urbanization, vital functions of population, urban lifestyle, housing and utilities.

Вступ. Постановка проблеми. Для розв'язання об'єктивних завдань в сфері життєдіяльності населення потрібно виходити не тільки з екологічних, соціальних та економічних принципів, а й з глибокого економічного розуміння місця, ролі, динаміки урбаністичної структури населення. Реалізація такого підходу неможлива без системи понять і методів, здатних із достатньою повнотою оцінити характер зв'язків між людиною, суспільством в межах міського середовища або сфери діяльності міського населення. За багато років досліджень просторових результатів урбанізації, змін систем розселення, географи дійшли думки, що цей процес є більш складним, ніж традиційне його визначення як зростання кількості та частки міських поселень і міського населення, і, відповідно до цього, – рівня концентрації населення і формування агломерацій [1,7]. Урбанізація є процесом, що докорінним чином змінює життєдіяльність населення не тільки безпосередньо міст, але й цілих регіонів, означає модернізацію, соціальні переваги, комфорт для життя [9]. На сьогодні з впевненістю можна відзначити складність процесу урбанізації, його вплив на всі сторони життя суспільства, а також розглянути урбанізацію як цілісний, складний процес, що показує роль міст у системах розселення, особливо у формуванні систем взаємопов'язаного розселення. Однак і тоді, і деколи й зараз під урбанізацією розуміють якийсь стан, досягнутий на певний момент часу, а не динамічний процес [5]. Ми вважаємо, що процес урбанізації супроводжується формуванням специфічного середовища для життєдіяльності населення і суттєвими змінами у його способі життя. Це значно розширює розуміння сутності даного процесу, зокрема щодо поширення міського способу життя у неміських поселеннях, що прилягають до міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у теоретичні і методологічні засади урбанізації та життєдіяльності населення в нашій країні зробили відомі географи та економісти Н.І. Блажко, Ф.Д. Заставний, С.С. Мохначук, Л.М. Корецький, П.С. Коваленко, В.М.Кубійович, М.Д.Пістун, Ю.І.Пітюренко, В.М. Пересекін, О.І.

Степанів, А.В. Степаненко, М.Ф. Тимчук, М.І. Фащевський, С.С. Фомін, О.І. Шаблій, Л.Т. Шевчук та ін. Прикладні географічні дослідження міст, крім них, ще проводили Т.В. Буличова, М.В. Григорович, В.Т. Зінич, О.В. Леснов, Є.П. Качан, М.О. Ковтонюк, О.В. Корж, А.Б. Кошіль, М.П. Крачило, М.Я. Мижега, М.П. Якімова, та ін. Сучасні тенденції урбанізації досліджують у своїх працях І.В. Гукалова, В.М. Пересекін. Найбільш інтенсивно вивчення процесів урбанізації, окремих міських поселень та їх систем припадає на межу ХХ та ХХІ ст., а особливо – у наш час. Це є наслідком того, що саме у цей період процес урбанізації виявився найбільш активно, зростає роль міст як основних форм розселення і соціально-економічних центрів. Розуміння сутності поняття “урбанізація” зазнало значної трансформації у процесі її вивчення різними географічними школами та дослідниками. Водночас питання вивчення процесу урбанізації з позицій територіальної організації життєдіяльності населення регіону, зокрема Волинської області, недостатньо висвітлене та потребує поглибленого вивчення.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою нашої статті є вивчення та історичний аналіз процесу урбанізації у Волинській області, висвітлення його сучасного стану у тісному взаємозв'язку з життєдіяльністю та якістю життя населення області.

Виклад основного матеріалу. Дослідження урбанізації – це складний соціальний процес, що супроводжується зростанням міст і їх впливом на всі сторони життєдіяльності суспільства. Інтенсифікація урбанізації значно впливає на розселення населення, його демографічну та соціально-професійну структуру, якість і рівень життя населення та обумовлює необхідність й ефективність концентрації різних форм та видів діяльності (матеріальної і духовної), спілкування, посилення взаємозв'язків між різними сторонами людської життєдіяльності [2,9]. Підвищення ролі міст сприяє подоланню культурної та соціальної відсталості в сільських поселеннях, становленню сучасної економіки [8]. Ще один аспект – вплив урбанізації (урбанізаційної структури) – завдяки докорінній зміні способу і умов життя в міському середовищі [3], так як пов'язаний із забезпеченням для все більшого числа жителів умов для більш зручного, комфортного життя, для більш повного розвитку здібностей, захищеного і здорового життя людини. Водночас, з точки зору життєдіяльності населення має значення факт, що урбанізація – це потужний фактор, який змушує соціум «включати» максимум своїх адаптаційних можливостей у створеному людиною міському середовищі.

Домінуючим офіційним показником рівня урбанізації вважається частка міського населення у загальній чисельності населення, хоча в наших умовах цей показник відображає не рівень проникнення міського способу життя, міського комфорту, а рівень концентрації промислового виробництва та адміністративна роль переважної більшості даних міських поселень. Рівень урбанізації Волинської області суттєво змінився впродовж другої пол. ХХ ст. поч. ХХІ ст. (рис. 1).

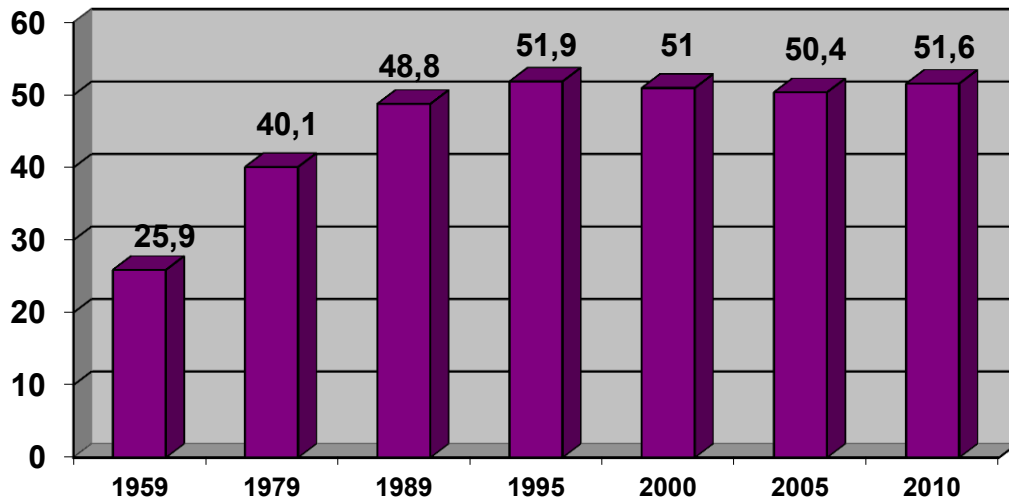

Рис. 1. Динаміка зміни міського населення Волинської області (1959-2010 рр.),%.

за даними Державного агентства статистики України

Пояснюється це особливостями урбанізації в Україні в ХХ ст., зокрема в Волинській області після 1939 р., а фактично в повоєнний період, яка в значній мірі була викликана індустріалізацією, пов'язаною із масовим переїздом сільських жителів у селища та міські поселення. Якщо в 1959 р. рівень урбанізації складав 25,9 %, то в 1979 р. він зріс до 40,1 %. Поштовхом до його зростання було промислове будівництво у найбільших містах області, а з ним і інтенсивний потік трудових ресурсів з сільської місцевості, що сприяло активному житловому будівництву. Внаслідок цих процесів всі міські поселення (міста, смт) області, а особливо найбільші міста (обласного підпорядкування) – Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський, Нововолинськ значно збільшили своє населення, що відображено в табл. 1.

Табл. 1. Динаміка зміни чисельності населення міст обласного підпорядкування Волинської області*

Роки	1959	1979	1989	2001	2010
Місто					
Луцьк	55,663	137,344	197,724	208,816	210,800
Ковель	24,666	48,916	67,005	66,401	67,427
Нововолинськ	23,895	46,007	55,171	53,838	57,769
Володимир-Волинський	20,928	33,777	38,263	38,256	38,802

*розраховано за даними Волинського обласного управління статистики

Процес урбанізації у Волинській області значно сповільнив свої темпи в перехідний період на початку 90-их рр., зростання тривало до 1995

р. і досягло свого максимального історичного показника в 51,9 %. З цього часу процес урбанізації в області призупинився, і навіть дещо знизився, до 50,4 % у 2005 р. Це пояснюється загальнодержавною економічною кризою в 1990-ті рр., зупинкою більшості промислових підприємств області, що призвело до безробіття та зuboжіння населення, а також демографічною кризою в Україні в 90-их – поч. 2000-их р., хоча станом на 2010 р. міське населення становило 51,6 % (535,4 тис.) і збільшилось за 2009 р. на 2.7 тис. Порівняно з 1959 р. міське населення збільшилось на 131% (з 231.4 тис.) Найбільшими темпами зростало населення обласного центру м. Луцька – за 1959-2010 на 278%.

Слід відзначити, що відсоток урбанізації Волинської області за останнє десятиліття стабілізувався, а також те, що під впливом низки соціально-економічних умов (зниження рівня і якості життя людей, безробіття, міграції, погіршення демографічних показників та ін.) в області помітні процеси деурбанізації, при якій зростають тільки найбільші міста області (Луцьк, Ковель, Нововолинськ), тому що в них найбільше відбуваються соціально-економічні зміни, а малі міста та селища міського типу характеризуються зменшенням чисельності міських жителів, що відбувається як за рахунок зменшення природного приросту міського населення, так і внаслідок посилення його міграційної активності. Деурбанізація ще не відбилась на деяких показниках урбанізованості (частка міських жителів залишається стабільною), але вже проявляються у багатьох аспектах.

Мережа міських поселень Волинської області представлена 4 містами обласного підпорядкування: Луцьк (210,8 тис. осіб) – найбільше місто, адміністративний, промисловий, культурний центр області, Ковель (67,4 тис. осіб), Нововолинськ (57,7 тис. осіб), також Володимир-Волинський (38,8 тис. осіб) та густою мережею малих містечок Ківерці (15,3 тис. осіб), Рожище (13,4 тис. осіб), Камінь-Каширський (11,5 тис. осіб), Маневичі (10,3 тис. осіб), Любомль (10,1 тис. осіб), Ратне (9,4 тис. осіб), Горохів (9,2 тис. осіб) та інші, які більш-менш рівномірно розміщені по території області [10]. Всі вони мають тісні економічні, транспортні, управлінські, соціальні зв'язки із обласним центром і малорозвинені зв'язки з іншими містами. Вони виглядають «автономними», бо мають тісні зв'язки з прилеглою до них сільською місцевістю, є центрами локальних систем розселення, а значить відіграють значну системоутворюючу роль, фокусуючи зв'язки (виробничі, соціальні, управлінські, інформаційні та ін.) з прилеглою сільською місцевістю.

Демографічний ресурс зростання міського населення вичерпується набагато швидше, ніж потенціал переваг поширення міського способу життя [4]. На нашу думку, з'явився комплекс проблем, які накопичувалися протягом років прискореного зростання, але недостатнього розвитку міст. Цей комплекс проблем умовно можна об'єднати у дві великі групи: проблеми, пов'язані із розривом між статусом міста і реальними умовами міського комфортного і модернізованого середовища та проблеми,

пов'язані із адаптацією вчорашніх сільських жителів до міського середовища, засвоєння ними навичок міської культури, норм поведінки, організації побуту тощо.

Щодо реальних умов міського життя найбільш гостро стоїть ряд проблем: недостатній рівень розвитку житлово-комунального господарства, вкрай низькі стандарти обладнання житла і інфраструктури в малих містах і селищах міського типу [6]. Також відмітимо, що в сучасних умовах України міграція сільських жителів у міські поселення, а особливо в малі міста та смт призвели до консервації в межах цих поселень напіваграрних умов життєдіяльності, нерідко монозайнятості населення, що досі перешкоджає розвитку справжньої урбанізації в її сучасному розумінні.

На нашу думку, для аналізу якості життєдіяльності населення області варто охарактеризувати показники урбанізованості умов життя людини. Ми розглянули побутову оснащеність населення Волинської області зручностями, насамперед, забезпеченість міських поселень водопроводом, каналізацією, опаленням, ванними (душовими), газом та гарячим водопостачанням (рис. 2).

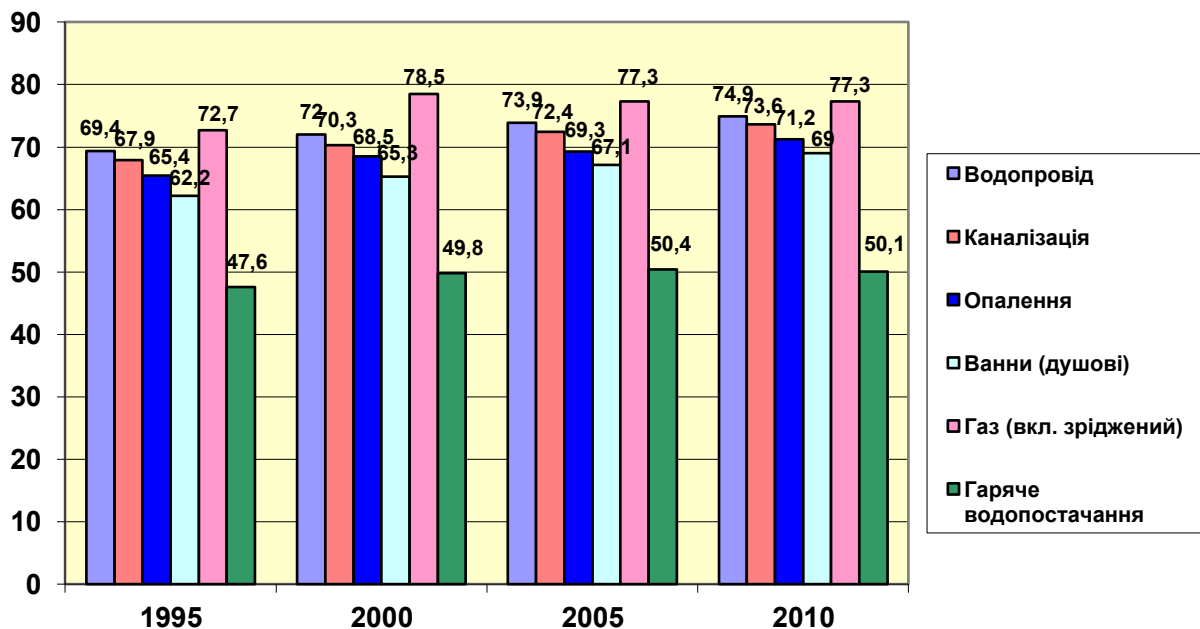

Рис. 2. Питома вага обладнаної зручностями житлової площі в міських поселеннях Волинської області, %

За даними Державного агентства статистики України

Як показали статистичні дані, в межах міських поселень значні житлові площі населення (~ 25 % в середньому по всіх показниках), не забезпечені водопроводом, каналізацією і опаленням, і ще більша кількість людей, не забезпечених ванними (душовими) та гарячим

водопостачанням. Але не можна не відмітити, що згідно тих же даних (1995-2010 рр.), є стійка, хоча і не виразна тенденція до збільшення відсотку забезпеченості зручностями. На порядку денному давно стоїть питання оновлення і модернізації основних фондів житлово-комунального господарства. Відсутність гарячого водопостачання, відключення електроенергії залишається частим явищем сучасного побуту середнього волинського міста.

Відсутність елементарних зручностей є ознакою типово сільської забудови і відповідних умов. Для прикладу, при якісній урбанізації (в розвинутих країнах) частка міського населення на 100 % співпадає із забезпеченістю житла водопроводом, каналізацією і іншими зручностями, тобто, всі міські жителі проживають в «міських» умовах.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи зазначене в статті, виділимо найважливіші, з точки зору життєдіяльності населення, риси, у оцінках урбанізації Волинської області, а саме те, що демографічний ресурс зростання міського населення Волині вичерпується набагато швидше, ніж потенціал переваг поширення міських умов і міського способу життя. Значною мірою це обумовлено історичними особливостями і підходами до формування і розвитку міст і міського середовища, зокрема за часів прискореної індустріалізації впродовж другої пол. ХХ ст., які підсилюються сьгоднішніми складнощами перехідного періоду. Відсоток урбанізації Волинської області за останнє десятиліття стабілізувався, а також під впливом низки соціально-економічних умов (зниження рівня і якості життя людей, безробіття, міграції, погіршення демографічних показників та ін.) в області помітні процеси деурбанізації. На порядку денному стоїть питання оновлення і модернізації основних фондів житлово-комунального господарства області. На прикладі урбанізованості, як основного з показників умов життєдіяльності, визначено міський спосіб життя, як особливий тип життєдіяльності населення, що потребує подальшого вивчення та розробки стратегії дослідження цієї категорії.

1. *Алексеев А.И., Зубаревич Н.В. Кризис урбанизации и сельская местность России // Миграция и урбанизация в СНГ и Балтии в 1990-е гг. – М., 1999. – С. 83-94.*
2. *Гукалова І.В. Умови, спосіб, рівень та якість життя населення: співвідношення понять // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. географія, геологія. Дніпропетровськ, 2006. – Вип.10. – С.67–78.*
3. *Прибиткова І. Урбанізація в Україні на порозі ХХІ століття // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 1999. – №3. – С.31-40.*
4. *Руденко Л.Г., Гукалова І.В. Концепція збалансованості розвитку і якість життя населення // Укр.геогр.журнал. – 2005. – №2. – С.44–50.*
5. *Салій І.М. Урбанізація в Україні: соціальні та управлінські аспекти. – К.: Наукова думка, 2005. – 303 с.*
6. *Ткач Д.В. Малі міські поселення: економіко - і соціально-географічні проблеми розвитку. –Тернопіль,1997. –142 с.*

7. *Топічієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.*
8. *Узунов В.Ф. Оцінка рівня і якості життя населення. Автореф.дис... к-та екон.наук. – Харків, 2004. – 20 с.*
9. *Фацевский Н.И., Палий Т.М., Немченко М.П., Старостенко А.Г. Территориальная организация жизнедеятельности населения. – К.: Наук. думка, 1992. – 136 с.*
10. *www.lutsk.ukrstat.gov.ua - Головне управління статистики у Волинській області.*